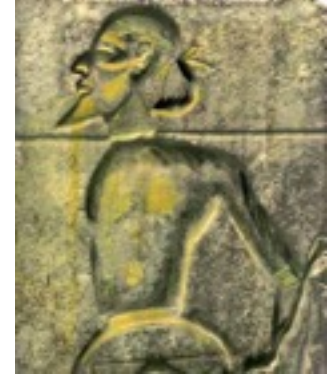

SENEBREJU KULTŪRA

Dace Vecvagare

Vidusjūras austrumu piekrastē atrodas zeme, ko agrāk dēvēja par **Kanaānu** vai **Palestīnu**. Sākot ar 3.gadu tūkstoši p.m.ē. šai zemē dzīvoja semītu etnolingvistiskajai kopai piederošās **kanaāniešu ciltis**. Kanaānieši bija prasmīgi amatnieki, viņu izstrādājumi atrasti Nīlas ielejā, Sīrijā un citās kaimiņu pilsētās.

Kanaānieši, tāpat kā citi viņu laikabiedri Tuvējos Austrumos, pielūdza dievus, kuru vidū visvairāk iecienīti bija **Els** (Dievs) un **Elata** (Dieve), **Baals** (Kungs) un **Baalate** (Kundze), **Aštars** (auglības dievs) un citi.

Šos dievus slavēja himnās un par tiem sacerēja mītus un eposus, piemēram, "Eposs par Baalu un Anatu", "Eposs par jaukajiem un skaistajiem dieviem", kuri bija ļoti populāri kanaāniešu vidū, kā arī vēlāk ietekmēja dažus Vecās Derības sacerējumus.

Kanaānieši jau pazina vergturību, lai gan mājsaimniecībā nodarbināto vergu (galvenokārt svešzemju) skaits bija neliels.

Iedzīvotāju vairums bija brīvie, lauku kopienās apvienotie "vīri", kuriem piederēja savs zemes gabals un kuri kalpoja pilsoņu iesaukumā.

Kanaāniešu pilsētiņas bija nelielas, to galvaspilsētas vārdā sauca visu valsti un lauku apvidu 10 - 20 km rādiusā.

Šādas pilsētvalsts priekšgalā atradās ķēniņš, kuram palīdzēja ierēdņi un "vecajo" padome. Ja bija jāizlemj kāds īpaši svarīgs jautājums, tika sasaukta visu brīvo un pilntiesīgo "vīru" sapulce.

14. - 13. gs.p.m.ē. ibri - senebreju ciltis - sāka pakāpeniski iespieties Kanaānā, tomēr nespēja pakļaut visu Kanaānu.

Rezultātā līdzās pastāvēja divas atšķirīgas sabiedrības.

Tomēr šī teritorija tika apdraudēta arī no ārpuses, it īpaši no *filistiešiem* (ciltis no Mazāzijas). Tas radīja priekšnoteikumu cilšu apvienošanai.

11. gs.p.m.ē. beigās Jehudas cilts pārstāvim **Dāvidam** izdevās radīt vienotu valsti (1004. - 905. g.p.m.ē.). Dāvids iekaroja stipri nocietināto kanaāniešu Jeruzalemi, ko pasludināja par savu galvaspilsētu, uzvarēja filistiešus un pakļāva savai varai vēl neatkarīgās kanaāniešu pilsētvalstis.

Iekarojumus turpināja viņa dēls **Zālamans (965. - 926. g.p.m.ē.)**, kura darbības rezultātā izveidojās spēcīga **Jūdejas - Izraēlas valsts**.

Pēc Zālamana nāves 926.gadā p.m.ē. šī vienotā valsts sadalījās divās nelielās patstāvīgās valstiņās:

1. **Jūdejas valstī ar galvaspilsētu Jeruzalemi un**
2. **Izraēlā ar galvaspilsētu Šomrenu (Samariju), kura pastāvēja līdz 722. gadam p.m.ē.**

Abu šo valstu iedzīvotāji sevi uzskatīja par "Izraēlas dēliem" un šo sašķeltību uztvēra kā Dieva sodu, kam reiz jābeidzas.

Savstarpējās cīņās novājinātas, senebreju valstis kļuva par vieglu ieguvumu svešzemju iekarotājiem.

8.gs. beigās p.m.ē. ziemeļu valsti **Izraēlu pakļāva Asīrijas** valdnieks Sargons II, pēc divupiešu tradīcijas aizvedot sev līdzī trimdā daudzus tūkstošus iedzīvotāju.

6.gs sākumā p.m.ē (585.g.p.m.ē.) tāds pats liktenis sagaidīja **Jūdejas** valsti. To pēc Asīrijas lielvalsts sagraves izdarīja Jaunbabilonijas valdnieks Nebukadnecars II.

Līdz pamatiem tika nopostīts Zālamana laikā celtais Jahves templis Jeruzalemē - ebreju tautas vienotājs. Pēc tā sagraušanas bojā gāja arī daļa Svēto Rakstu, kas glabājās templī.

Jūdejas gūstekņus gaidīja grūtais un tālais trimdas ceļš uz Divupes zemēm. Kad **Persijas valdnieks Kīrs II iekaroja Babiloniju** 539. gadā p.m.ē., viņš atļāva ebrejiem atgriezties Palestīnā un atjaunot templi.

356. gadā p. m. ē. to ieņēma Maķedonijas Aleksandrs.

No 323. gada p. m. ē. Jūdeja bija Ēģiptes Ptolemaju valsts province, bet no 198. gada p. m. ē. - Seleikīdu valstī.

165. gadā p. m. ē. Makabeju sacelšanās rezultātā Jūdeja ieguva neatkarību. 6. gadā tā tika iekļauta Romas impērijas Sīrijas provincē.

Pēc Bar Kohbas sacelšanās (132 - 135) imperators Adriāns pieņēma lēmumu iznīdēt jebkādas atmiņas par Jūdeju. Jeruzālemes vietā viņš nodibināja pilsētu Aelia Capitolina un pārsauca Jūdeju par **Palestīnu** (Palastina). Represiju rezultātā ebreji devās trimdā, izklīdzami pa Romas impēriju un apkārtējām valstīm, izveidojot ebreju diasporu, kura izdzīvojusi līdz mūsdienām.

.

Senebrejiem ir nepārvērtējama ietekme uz pasaules kultūras procesiem.

Tā ir saistīta ar senebreju garīgo dzīvi, monoteiskās reliģijas izveidošanu un Svētajiem Rakstiem.

Jūdaisms - ebreju reliģija - laiku laikos bijis viens no faktoriem, kas vienoja šo tautu gan senlaikos Kanaānas zemē, gan pēc otrreizējās izraidīšanas no Apsolītās zemes, gan mūsdienās, kad joprojām daudzas ebreju kopienas izkaisīti dzīvo **diasporā** (**ārpus Izraēlas**).

No jūdaisma radušās tādas lielas un ietekmīgas pasaules nozīmes reliģijas kā **kristietība** un **islams**.

Kristiešu Bībeles Veco Derību veido senebreju Svētie Raksti, kas atspoguļo ne tikai sava laika reliģiskās dogmas, bet arī šīs tautas vēsturi, sabiedrisko dzīvi, morāli un paražas.

Tajā ietilpinātie vēsturiskie un literārie sižeti kalpojuši dažādu laikmetu māksliniekiem par ierosmes avotu.

Jūdaisms ir **monoteistiska reliģija**, izplatīta galvenokārt ebreju vidū. Šai reliģijai bijusi īpaša nozīme ebreju identitātes veidošanā un saglabāšanā.

Jūdaisma aizsākumi meklējami 2. gadu tūkstošā p. m. ē. Leģenda vēsta, ka ebreju tautas ciltstēvs **Ābrams** ar savu dzimtu sākotnēji dzīvojis Mezopotāmijā (tag. Irāka).

18. gs. p. m. ē. viņi pārcēlušies uz Dieva norādīto un apsolīto zemi **Kanaānu** (tag. Izraēla), kur viņi apmetušies pie Elonas ezera netālu no Sihemas (Gen.12–6).

Nosaukums „**ebreji**” cēlies no vārda ever jeb ivrim, kas nozīmē – **no citurienes atnākušie.**

Jacob Wrestling with the Angel

Par ebreju tautas reālo pamatlicēju uzskata Ābrama mazdēlu **Jēkabu**, kas, pierādot savu spēkā cīņā ar Dieva sūtītu eņģeli, iemanto iesauku "**Israels**" – no senebreju val. – "**cilvēks, kas cīnījies ar pašu Dievu**". Tāpēc Jēkaba dzimtu sāka dēvēt par „Israēla tautu”, bet viņu apdzīvoto zemi – par Israēla zemi.

No Jēkaba 12 dēliem esot cēlušās 12 senā Israēla ciltis.

Kad Kanaānā sākās bads, Jēkabs un viņa dzimta pārceļas uz Ēģipti.

Par šiem notikumiem stāsta arī latviešu dzejnieka Raiņa luga "Jāzeps un viņa brāļi". Ēģiptē jūdi dzīvo no 17. līdz 14. gadsimtam p. m. ē.

13. gs. p. m. ē. **Mozus izved savu tautu no Ēģiptes un Sīnaja kalnā noslēdz derību ar Dievu**, kas paredz, ka Israēla tautai jābūt uzticīgai un jāpielūdz viens Dievs (Jahve, ko raksta kā YHWH), jāpilda Viņa noliktie baušļi, tad Dievs viņiem palīdzēs atgriezties apsolītajā zemē Kānaānā.

Ap 1000. g. p. m. ē. tiek nodibināta **Israēla –Jūdejas** valsts, un pār tās pirmo valdnieku kļūst **Sauls**.

Pēc tam valda **Dāvids** un **Salamans**.

Pēc Salamana nāves 926. gadā p. m. ē. šī vienotā valsts sadalās divās nelielās patstāvīgās valstiņās:

1. **Jūdejas valsts** ar galvaspilsētu Jeruzālemi
2. **Israēla** ar galvaspilsētu Šomrenu (Samariju), kas pastāvēja līdz 722. gadam p. m. ē.

Salamana laikā tiek uzbūvēts **pirmais Jeruzālemes templis**, kas kļūst par Dieva Jahves galveno svētnīcu un ebreju reliģijas vienojošo centru. Tā bija vienīgā svētnīca, kur varēja norisināties Jahvem veltītie upurēšanas rituāli. Tādēļ šis templis kļuva par svētceļojumu vietu un visas ebreju valsts apvienošanas simbolu.

Templis iet bojā Babilonijas iebrukuma laikā 586. g. p. m. ē.

Liela daļa ebreju nonāk Babilonijas gūstā, kura laikā nostiprinās jūdaisma monoteistiskais raksturs un veidojas ticība mesijai, kas uzņemsies tautas vadību

The Wailing Wall, Jerusalem, circa 1927

Pēc ebreju atgriešanās no Babilonijas gūsta, valdnieka **Josijas** īstenotās **reformas 621. g. p. m. ē.** centralizē Jahves kultu.

Ap **515.g. p. m. ē.** ir pilnīgi **atjaunots Jeruzālemes templis**, kuru **otrrreiz noposta romieši Jūdejas kara laikā 70. gadā.**

Kopš tā laika templis vairs nav atjaunots.

Sākas **diasporas periods** ebreju tautas vēsturē, un jūdaisms kļūst par svarīgāko ebreju nacionālās identitātes saglabāšanas garantu.

Veidojas **rabīniskais jūdaisms.**

Nostiprinās **sinagogu nozīme**, tās ir reliģisko kopienu pulcēšanās vietas.

Viduslaikos rodas mistiskā mācība – **kabala.**

18. gs. Polijā un Vācijā veidojas **hasīdu kustība.**

19. gs. izveidojas **reformētais jūdaisms**, kas atsakās no vairākām novecojušām tradīcijām.

Senebreju reliģiskie priekšstati.

2. - 1. gadu tūkstoši p.m.ē. ebreji pielūdz dažādus dievus, taču sevišķi iecienīts to vidū bija bargais dienvidu tuksneša dievs **Jahve.**

Šī dieva kulta bija sevišķi izplatīts Jehudas ciltī, un, kad šīs cilts pārstāvji Dāvids un Zālamans kļuva par vienotas valsts veidotājiem, viņi centās savas cilts dievu pārvērst par visas tautas dievu.

Viņus nereti atbalstīja ģints - cilts virsotne, pat "zemes tauta", tāpēc iedegās ilgstoša cīņa par vai pret viendievību, kurā milzīga nozīme bija praviešu kustībai.

Visā senajā pasaulē ticēja, ka dievi nosaka cilvēku likteņus, tādēļ visi kāroja uzzināt dievu noteikto likteni.

To viņiem pavēstīja **"izredzētie"** - cilvēki, kuri pauž Dieva idejas, kuras viņiem pasaka pats Dievs. Šie cilvēki varēja paziņot cilvēkiem viņu likteni un nākotni. Pravietošana (paredzēšana) bija viena no priesteru svarīgākajām funkcijām, bet ar laiku no viņu vidus atdalījās cilvēki, kuri nodarbojās tikai ar pravietošanu - **pravieši**.

Ar sevišķu degsmi pravieši iestājās par viendievību, **par Jahves atzīšanu, par vienīgo Dievu un pilnīgu atteikšanos no visu citu dievu kultiem**. Pravieši uzsvēra Jahves visvarenību un cilvēka niecību viņa priekšā; atzina, ka Dievs nospraudis cilvēkam divus "ceļus" - taisnīgo un labestīgo "Jahves ceļu" un netaisnīgo un ļauno "savas sirds ceļu".

Pravieši atgādināja, ka tikai cilvēka paša varā ir izvēlēties, pa kuru ceļu iet. "Meklējiet labo un ne ļauno... Ienīstiet ļauno un mīliet labo", aicināja pravietis Amoss.

Pēc praviešu atzinumiem, tikai harmoniska ētisko normu ievērošana un neformāla ritu izpilde ir ķīla "taisnīgai dzīvei".

Pravieši, priesteri un rakstveži kopumā veidoja senebreju inteligenci, kuras funkcija bija garīgā jaunrade.

Senebrejiem bija attīstīta arhitektūra, kā arī tēlotāja māksla, par ko liecina ķerubu - teiksmainu spārnotu dzīvnieku ar cilvēku sejām - apraksti Vecajā Derībā un no ziloņkaula darinātie reljefi ar ķerubu attēliem.

Viņiem bija izkopta mūzika, plašas zināšanas astronomijā, medicīnā un citās nozarēs.

Taču visspilgtāk senebreju kultūra izpaudās mutvārdu sacerējumos, kuru kvintesence sakopota Vecajā Derībā. Viens no izskaidrojumiem, kādēļ senebreji pievērsās rakstīšanai, ir augstā lasīt un rakstīt prasme seno ebreju vidū.

Tam pamatā varētu būt rakstības vienkāršība - tikai 22 burti, galvenokārt līdzskaņu apzīmēšanai; kā arī izvērstā skolu sistēma.

Jau pirmstrimdas laikmetā ne tikai galvaspilsētā Jeruzalemē, bet arī daudzos novadu centros darbojās skolas, kuras gatavoja rakstvežus valsts un tempļa administrācijai.

Pēctrimdas laikmetā skolas bija arī ciematos, kur darbojās t.s. "tīstokļu nami", kuros mācīja bērnus, galvenokārt zēnus, lasīt un rakstīt, izmantojot kā mācību vielu Vecās Derības sacerējumus.